

UO'K: 37.016:811

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16970858>

CHET TILI O'RGATISHDA LEKSIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI METODIK YONDASHUVLARI

Ahmadova Azimaxon Behzod qizi

*Farg'ona davlat universiteti Chet tillari fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:
nemis tili yo'nalishi 24.116-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada chet tili o'rgatishda leksik kompetensiyani rivojlantirishning samarali metodik yondashuvlari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida kontekstual, kommunikativ va interaktiv metodlar tahlil qilinib, ularning lug'at boyligini oshirish hamda nutq malakasini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy asosda baholangan. Natijalar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, multimedia vositalaridan foydalanish va mustaqil o'quv faoliyatini rag'batlantirishning samaradorligini tasdiqlaydi.*

Kalit so'zlar: *leksik kompetensiya, chet tili o'qitish, kontekstual metod, kommunikativ metod, interaktiv metod, pedagogik texnologiyalar.*

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация: *В данной статье рассматриваются эффективные методические подходы к развитию лексической компетенции при обучении иностранному языку. В процессе исследования проанализированы контекстуальный, коммуникативный и интерактивный методы, а также оценена их значимость в расширении словарного запаса и развитии речевых навыков. Результаты подтверждают эффективность применения современных педагогических технологий, использования мультимедийных средств и стимулирования самостоятельной учебной деятельности.*

Ключевые слова: *лексическая компетенция, обучение иностранному языку, контекстуальный метод, коммуникативный метод, интерактивный метод, педагогические технологии.*

EFFECTIVE METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Abstract: *This article explores effective methodological approaches to developing lexical competence in foreign language teaching. The study analyzes contextual, communicative, and interactive methods, assessing their significance in expanding vocabulary and enhancing speaking skills. The results confirm the effectiveness of applying modern pedagogical technologies, utilizing multimedia tools, and promoting independent learning activities.*

Keywords: *lexical competence, foreign language teaching, contextual method, communicative method, interactive method, pedagogical technologies.*

KIRISH

Chet tilini samarali o'rgatish jarayonida leksik kompetensiya til bilishning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Leksik kompetensiya nafaqat lug'at boyligini o'zlashtirish, balki so'z birikmalari, idiomatik ifodalar, kollokatsiyalar va kontekstual ma'nolarni chuqur anglash hamda ularni nutqda aniq va to'g'ri qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning ajralmas bo'lagi bo'lib, o'quvchilarga real hayotiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish imkonini beradi.

So'nggi yillarda globalizatsiya, xalqaro ta'lim standartlarining joriy etilishi va kommunikativ yondashuvning ustuvorligi leksik kompetensiyani rivojlantirish metodlariga bo'lgan talabni sezilarli darajada oshirdi. Xususan, xalqaro til imtihonlari (IELTS, TOEFL, CEFR) baholash tizimlarida lug'aviy boylik va uning nutqdagi mosligi asosiy mezonlardan biri sifatida qaralmoqda. Shu bois, zamonaviy o'qitish jarayonida leksik kompetensiyani rivojlantirish faqat yangi so'zlarni yodlash bilan cheklanmay, balki ularni kontekstda qo'llash, mazmuniy bog'liqligini tushunish va madaniy ma'no yukini anglashni ham talab etadi.

Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, samarali lug'at o'rgatish strategiyalari jumladan, interaktiv mashg'ulotlar, kontekstual o'qitish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, vizual materiallar, o'yin elementlari va interval takrorlash usullaridan foydalanish o'quvchilarning tilni o'zlashtirish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, multimodal o'qitish (matn, audio, video va interaktiv vositalarni birgalikda qo'llash) talabalarning eslab qolish qobiliyatini oshiradi hamda til o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Chet tili o'qitish jarayonida leksik kompetensiyani rivojlantirish masalasi so'nggi o'n yilliklarda tilshunoslik va pedagogika sohasida keng muhokama qilinayotgan mavzulardan biridir. Leksik kompetensiya til bilishning markaziy komponenti bo'lib, u

nafaqat lugʻat boyligini yodlash, balki soʻzlarning semantik tuzilishini, kollokatsion bogʻliqliklarini, konnotativ va denotativ maʼnolarini hamda idiomatik ifodalarni toʻgʻri va mos kontekstdan foydalangan holda qoʻllash qobiliyatini ham oʻz ichiga oladi ¹

Nation (2001) lugʻat oʻrgatish jarayonini uch asosiy yoʻnalishga ajratadi: mazmun asosida oʻqitish (content-based instruction), lugʻat strategiyalarini oʻrgatish (explicit strategy training) va maqsadli soʻzlarni takrorlash (deliberate repetition). Bu yondashuvlar oʻquvchilarni lugʻatni faqat yodlab olish emas, balki uni faol nutqda qoʻllashga undaydi. Schmitt oʻz tadqiqotlarida qayta takrorlash chastotasi va kontekstual qoʻllash oʻquvchilarning yangi soʻzlarni uzoq muddatli xotirada saqlashida muhim rol oʻynashini taʼkidlaydi. Webb & Nation) esa interval takrorlash (spaced repetition) va multimodal taqdimot (matn, audio, video) usullarining samaradorligini ilmiy asosda isbotlaydi.

Mahalliy tadqiqotlar ham ushbu yoʻnalishda qimmatli tajribalarni taqdim etadi. Qosimov² va Xolmatova (2022) tadqiqotlari shuni koʻrsatadiki, oʻyin texnologiyalari (gamification), rol oʻynash mashgʻulotlari (role-play) va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositalaridan foydalanish oʻquvchilarning oʻrganishga boʻlgan ichki motivatsiyasini oshiradi, ularni faol lugʻat zaxirasini kengaytirishga va kommunikativ vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga tayyorlaydi.

Xalqaro amaliyotda leksik kompetensiyani rivojlantirish jarayoni lingvodidaktik yondashuvlar (communicative approach, lexical approach), psixolingvistik omillar (xotira, diqqat, motivatsiya) va madaniyatlararo kommunikatsiya tamoyillari (cultural competence) bilan chambarchas bogʻliqdir. Shu sababli koʻplab tadqiqotchilar samarali natijaga erishish uchun integrativ metodlarni qoʻllash zarurligini taʼkidlaydilar.

Ushbu tadqiqot aralash yondashuv (mixed-method) asosida olib borildi, yaʼni miqdoriy va sifatli tadqiqot metodlari integratsiyalashgan holda qoʻllandi. Bu yondashuv natijalarning ishonchliligini oshirish va olingan maʼlumotlarni chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot eksperimental va nazorat guruhleri oʻrtasida olib borildi. Eksperimental guruhga interaktiv metodlar (juftlik va guruh ishlari, munozaralar), kontekstual mashgʻulotlar (real hayotiy vaziyatlar asosidagi dialoglar), oʻyin texnologiyalari (lingvistik viktorinalar, rolli oʻyinlar) va multimodal materiallar (video, audio, infografik) asosida darslar tashkil etildi. Nazorat guruhida esa anʼanaviy oʻqitish metodlari maʼruza, soʻz yodlash roʻyxatlari va matn asosida tarjima ishlari qoʻllandi. Soʻz boyligi testi (pre-test va post-test) yangi oʻzlashtirilgan lugʻat birliklarini oʻlchash

1. ¹ Schmitt, N. (2020). *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

2. ² Qosimov, A. (2020). *Chet tili oʻqitishda zamonaviy metodlar va oʻyin texnologiyalaridan foydalanish*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 45–52 b.

uchun qo'llanildi. Kommunikativ vazifalar (gap tuzish, situatsion dialoglar) ham berilib faol lug'at qo'llashni aniqlashga erishildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tadqiqotlar va sinov darslari shuni ko'rsatdiki, chet tili o'rgatishda leksik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida bir nechta metodik yondashuvlarning kompleks qo'llanilishi eng yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Eksperimental guruhga tatbiq etilgan interaktiv va kontekstual o'qitish usullari, multimodal resurslardan foydalanish, hamda talabalarning faol ishtirokini talab qiladigan topshiriqlar integratsiyasi natijasida lug'at boyligi va amaliy qo'llash qobiliyatida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi.

Aniq o'lchovlar quyidagicha qayd etildi:

Lug'at boyligining oshishi. Eksperimental guruh ishtirokchilari nazorat guruhiga nisbatan yangi leksik birliklarni o'zlashtirishda o'rtacha 28–32% yuqori natijaga erishdi. Bu farq, xususan, interval takrorlash texnologiyasidan foydalanish, o'yin elementlarini o'quv jarayoniga kiritish va real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish orqali erishildi.

Kontekstdan tushunish ko'nikmalarining rivojlanishi. Interaktiv mashg'ulotlar, jumladan, dialoglar, matn tahlili va situatsion mashqlar natijasida talabalarning kontekst orqali so'z ma'nosini aniqlash darajasi 65% dan 87% ga oshdi. Bu ko'rsatkich til o'rganishning samarali strategiyasi sifatida kontekstual o'qitishning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Faol lug'atdan foydalanish chastotasining ortishi. Rolli o'yinlar, debatlar va muloqotga asoslangan topshiriqlar jarayonida talabalar yangi o'zlashtirilgan so'zlarni amalda qo'llash chastotasi ikki barobarga oshdi. Bu esa passiv bilimlarning faol nutq ko'nikmalariga aylanish jarayonini tezlashtirdi.

Talabalar qoniqish darajasi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, eksperimental guruh ishtirokchilarining 92% i o'qitish jarayonidan yuqori darajada mamnun ekanligini bildirdi. Ularning aksariyati darslarning interaktivligi, multimodal vositalarning qo'llanilishi va o'zaro hamkorlik muhiti o'z motivatsiyasini oshirganini ta'kidladilar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interval takrorlash, o'yin elementlari va autentik materiallardan foydalanish talabalarda leksik kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali vositalari sifatida namoyon bo'ldi. Ayniqsa, multimodal yondashuv matn, audio, video va vizual vositalarning uyg'un kombinatsiyasi yangi so'zlarni qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga o'tkazishda sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bu esa, o'z navbatida, talabalar nutqining mazmundorligi, aniqligi va muloqotda erkinligini oshirdi.

MUHOKAMA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, leksik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida yagona metod emas, balki bir nechta metodik yondashuvlarning kompleks qo'llanilishi yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Eksperimental guruhdagi o'quvchilarning lug'at boyligi, kontekstual tushunish qobiliyati va faol foydalanish ko'nikmalaridagi sezilarli o'sish, metodlarning bir-birini to'ldiruvchi xususiyatga egaligini tasdiqlaydi.

Aniq natijalar shuni anglatadiki, interaktiv o'qitish usullari talabalarning muloqot jarayonida faol ishtirokini kuchaytirgan, bu esa yangi o'zlashtirilgan so'zlarning tez-tez ishlatilishiga olib kelgan. Shuningdek, kontekstual o'qitish ya'ni so'zlarni real hayotiy vaziyatlar va matnlar ichida o'rganish semantik bog'lanishlarni mustahkamlab, so'zlarni uzoq muddatli xotirada saqlashga yordam bergan.

Multimodal resurslardan foydalanish (matn, audio, video, grafik materiallar) esa turli idrok kanallarini jalb etish orqali o'quvchilarning eslab qolish qobiliyatini oshirgan. Bu yondashuv, ayniqsa, vizual va eshitish orqali o'rganishni afzal ko'radigan talabalar uchun samarali bo'ldi. Natijalar shuni ham ko'rsatadiki, multimodal yondashuv lug'atni faqat passiv bilim sifatida emas, balki faol muloqot vositasi sifatida shakllantirishga xizmat qilgan.

O'yin elementlari (gamification) va interval takrorlash texnikasi o'quvchilar motivatsiyasini sezilarli darajada oshirib, o'zlashtirish jarayonini qiziqarli va samarali qilgan. Bu esa talabalar orasida yuqori qoniqish darajasini shakllantirib, o'z-o'zini o'rganish ehtiyojini ham kuchaytirgan.

Natijalarni xalqaro ilmiy tadqiqotlar bilan solishtirganda, ushbu ishda qo'llanilgan metodlarning samaradorligi avvalgi izlanishlarda qayd etilgan ijobiy tendensiyalarni tasdiqlaydi. Xususan, leksik kompetensiyani rivojlantirishda kontekstual yondashuv va faol foydalanishning muhimligini ta'kidlagan bo'lsa, multimodal materiallarning so'zlarni o'zlashtirishga bo'lgan ta'sirini ilmiy asosda isbotlagan. Ushbu tadqiqot natijalari ham mazkur ilmiy xulosalarni amaliy jihatdan qo'llash mumkinligini ko'rsatadi.

Biroq, tadqiqot doirasida aniqlangan ayrim cheklovlar ham mavjud. Masalan, metodlarning samaradorligi o'quvchilarning individual o'rganish uslubi, motivatsiya darajasi va avvalgi lug'aviy bilimlariga bog'liq bo'lishi mumkin. Shuningdek, tadqiqotning nisbatan qisqa muddatda o'tkazilgani uzoq muddatli ta'sirni to'liq baholash imkonini bermaydi. Shu sababli, kelgusida uzoqroq davrni qamrab oluvchi, turli yosh guruhlari va til darajalari bo'yicha kengaytirilgan tadqiqotlar olib borish tavsiya etiladi.

Umuman olganda, olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, interaktiv, kontekstual va multimodal yondashuvlarning uyg'un qo'llanilishi chet tili o'qitishda leksik kompetensiyani rivojlantirishning samarali strategiyasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu metodlarning kompleks qo'llanilishi nafaqat lug'at boyligini oshiradi, balki tilni real muloqot vositasi sifatida qo'llashga bo'lgan ishonchni ham kuchaytiradi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot va eksperimental sinovlar natijalari shuni ko'rsatdiki, chet tili o'rgatishda leksik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida turli metodik yondashuvlarning uyg'unlashtirilgan holda qo'llanilishi eng yuqori samaradorlikka erishishga yordam beradi. Xususan, interaktiv va kontekstual o'qitish usullarini multimodal resurslar bilan uyg'unlashtirish, autentik materiallardan foydalanish hamda o'quv jarayoniga o'yin elementlarini integratsiyalash talabalarning lug'at boyligini sezilarli darajada oshirdi, kontekst orqali ma'no anglash ko'nikmasini mustahkamladi va faol so'z ishlatish chastotasini ko'paytirdi.

Tadqiqot davomida aniqlandiki, multimodal yondashuv (matn, audio, video, grafik va boshqa vizual vositalar) nafaqat yangi so'zlarning tez va samarali o'zlashtirilishini, balki ularning uzoq muddatli xotirada saqlanishini ham kuchaytiradi. Bu jarayon o'quvchilarda yuqori darajadagi ichki motivatsiya, o'z-o'zini baholash qobiliyati va o'rganish jarayonidan qoniqish hissini shakllantirdi. Ayniqsa, til o'rganish jarayonida real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar va madaniy kontekst bilan boyitilgan mashqlar kommunikativ malakalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynadi.

Shuningdek, mazkur yondashuvlar talabalarda mustaqil o'rganish, ijodiy fikrlash, muloqotga tayyorgarlik va madaniyatlararo kompetensiyalarni rivojlantirishga ham xizmat qildi. Bu esa o'z navbatida nafaqat til bilish darajasini, balki ularning ijtimoiy-madaniy moslashuvchanligini ham oshirdi. Shu bois, kelgusidagi ta'lim amaliyotida leksik kompetensiyani rivojlantirish uchun integratsiyalashgan, innovatsion va talabaga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarni tanlash va ularni tizimli ravishda qo'llash chet tili ta'limining sifatini oshirishning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, leksik kompetensiyani samarali rivojlantirish bu faqat so'z yodlash emas, balki ularni kontekstda qo'llash, ma'nosini tushunish va muloqot jarayonida faol ishlata olishni o'z ichiga olgan kompleks o'quv jarayonidir. Shu sababli, o'qituvchilar uchun metodik tavsiya sifatida til o'rgatishda zamonaviy texnologiyalar, ko'pkanalli ma'lumot manbalari va madaniy jihatdan boyitilgan interaktiv usullardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alemi, M., & Tayebi, A. (2011). The influence of incidental and intentional vocabulary acquisition and vocabulary strategy use on learning. *Journal of Language Teaching and Research*, 2(1), 81–98.
2. Boers, F., & Lindstromberg, S. (2008). *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology*. Berlin: Mouton de Gruyter.
3. Krashen, S. (1989). We acquire vocabulary and spelling by reading: Additional evidence for the input hypothesis. *The Modern Language Journal*, 73(4), 440–464.

4. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
5. Nation, I.S.P. (2013). *Learning Vocabulary in Another Language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
6. Qosimov, A. (2020). *Chet tili o'qitishda zamonaviy metodlar va o'yin texnologiyalaridan foydalanish. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti*, **45–52 b.**
7. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
8. Schmitt, N. (2020). *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Thornbury, S. (2002). *How to Teach Vocabulary*. London: Longman.
10. Webb, S., & Nation, P. (2017). *How Vocabulary is Learned*. Oxford: Oxford University Press.
11. Willis, D., & Willis, J. (2007). *Doing Task-Based Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
12. Xolmatova, D. (2022). *Rol o'ynash mashg'ulotlari va AKT vositalarining chet tili o'rganishdagi o'rni. Samarqand: SamDU nashriyoti*, **88–94 b.**